

บทที่ ๔

ความหมายของคำภาษาบาลีและสันสกฤต ในวรรณกรรมท้องถิ่นอีสาน

คำศัพท์ในภาษาประกอบด้วย ๒ สิ่ง คือ เสียงและความหมาย ๒ สิ่งนี้แยกกันไม่ได้ (วิไลวรรณ ฆนิษฐานันท์ ๒๕๒๖:๓๙) เสียงและความหมายเป็นของคู่กัน ถ้าแยกกันแต่ละส่วนก็ไม่ใช่คำพูดในภาษา เพราะมีเสียงอย่างเดียวก็เป็นเสียงที่ปราศจากความหมาย ถ้ามีแต่ความหมายก็เป็นแต่ความในใจ เมื่อไม่เปล่งออกมาก็ไม่มีใครทราบ (พระยาอนุমানราชธนะ ๒๕๑๖:๒๑๐) เพราะฉะนั้น การศึกษาคำศัพท์ในภาษาจะต้องศึกษาทั้ง ๒ หัวข้อ คือ เสียงและความหมาย ในบทที่ ๒ และ ๓ ได้ศึกษาถึงเรื่องเสียงไปแล้ว ในบทที่ ๔ นี้จะศึกษาเกี่ยวกับความหมายต่อไป

เพราะฉะนั้น การศึกษาเรื่องความหมายของคำในภาษาจึงเป็นเรื่องยาก เพราะความหมายเป็นเรื่องของความในใจ ที่ผู้อื่นไม่สามารถจะทราบได้ การศึกษาเรื่องความหมายของคำภาษาบาลีและสันสกฤตในวรรณกรรมท้องถิ่นอีสาน จึงได้ศึกษาโดยอาศัยข้อความแวดล้อมหรือที่เรียกว่า บริบท เป็นข้อสังเกตและกำหนดความหมายของคำนั้น ๆ และเนื่องจากศัพท์ที่นำมาศึกษามีเป็นจำนวนมาก จึงไม่สามารถจะยกบริบทของคำทุกคำที่นำมาศึกษาในวิทยานิพนธ์นี้ได้ เพียงแต่บอกว่าศัพท์ใดมีความหมายอย่างไรเท่านั้น จากการศึกษาคำความหมายของคำภาษาบาลีและสันสกฤตในวรรณกรรมท้องถิ่นอีสานพบว่ามียุ่ ๕ ลักษณะ คือ

- ความหมายคงเดิม
- ความหมายแคบเข้า
- ความหมายกว้างออก
- ความหมายย้ายที่

๑. ความหมายคงเดิม คำภาษาบาลีและสันสกฤตที่รับมาใช้ในวรรณกรรมท้องถิ่นอีสานกลุ่มหนึ่งจะมีความหมายเหมือนเดิม คือ ความหมายเหมือนกับความหมายที่ใช้ในภาษาบาลีและสันสกฤต ศัพท์ที่นำมาใช้แล้วความหมายคงเดิมมี ๕ ลักษณะ คือ

๑.๑ ศัพท์ที่นำมาใช้ในภาษาถิ่นอีสานอยู่แล้วแต่เลือกใช้ศัพท์ภาษาบาลีและสันสกฤตอีกเพื่อความไพเราะและความศักดิ์สิทธิ์

๑.๒ ศัพท์ที่ใช้เฉพาะในเรื่องที่เกี่ยวกับศาสนา

๑.๓ ชื่อเฉพาะ

๑.๔ ศัพท์เกี่ยวกับสิ่งต่าง ๆ ที่ไม่เคยมีมาก่อน

๑.๕ ศัพท์ที่สร้างขึ้นใหม่

๑.๑ ศัพท์ที่มีใช้ในภาษาถิ่นอีสานอยู่แล้วแต่เลือกใช้ศัพท์ภาษาบาลีและสันสกฤตอีกเพื่อความไพเราะและความศักดิ์สิทธิ์ ศัพท์บางศัพท์ที่ยืมมาจากภาษาบาลีและสันสกฤตใช้ในวรรณกรรมท้องถิ่นอีสานเป็นคำที่มีใช้ในภาษาถิ่นอีสานหรือภาษาไทยมาตรฐานอยู่แล้ว แต่ก็มีเลือกใช้ภาษาบาลีและสันสกฤต เพื่อความไพเราะของบทประพันธ์หรือเพื่อความศักดิ์สิทธิ์ เช่น

คำศัพท์	ความหมาย
คะหัด	ผู้ครองเรือน
กอน	มือ
กายี	ร่าง
กุนชะลา, กุนชะโล, กุนซอน	ข้าง
เกลี	หัว
คุดชะसान, คุดชะเลด	ข้าง, ข้างเขือกสำคัญ
อาซาโน	ม้า
อัดสะดอน	ม้า
คัวละนา	นับ, การนับ
เคหา, เคหัง	บ้าน
คิลี	ภูเขา
จักกะพัตติลาด	ผู้ครองโลก, ผู้หมุนวงล้อ
จำเนียน	นาน, ช้า, เนิ่นนาน
เจียละกาน	เวลานาน
โจน	ผู้ทำการปล้น, ผู้ร้าย
ซุนละที, ซุนละทา	น้ำ, สายน้ำ
ทีตา, ทิดา	ลูกสาว
ทิบ	เป็นของวิเศษ
ทีลาด	พระเจ้าแผ่นดินผู้เป็นใหญ่
ทุลี	ฝุ่น, ละออง
นัดที	น้ำ, แม่น้ำ

คำศัพท์	ความหมาย
นมัสต์สะกาน	ไหว้
เทต, เทตสะหนา	สอน, สั่งสอน
นามมะกอน	ชื่อ
เนต	ตา
บุคสะบา	ดอกไม้
บุชาน	เก่าแก่, แรกเริ่ม, เก่า
ปะถะพี, ปัดถะพี	โลก, แผ่นดิน
ผีสาด	ผี, วิญญาณชั่วร้าย
พิเสก	พิธีเข้ารับตำแหน่งเป็นพระเจ้าแผ่นดิน
เพียน	ความพยายาม
พิกสา	ต้นไม้

๑.๒ ศัพท์ที่ใช้เฉพาะในเรื่องที่เกี่ยวกับศาสนา ภาษาบาลีและสันสกฤตที่รับมาใช้ในภาษาไทยส่วนหนึ่งได้เข้ามากับศาสนาพุทธ เพราะฉะนั้น ศัพท์ส่วนหนึ่งที่รับมาจากภาษาบาลีและสันสกฤตในภาษาไทยจึงเป็นศัพท์ที่เกี่ยวกับศาสนาทั้งศัพท์เกี่ยวกับธรรมต่าง ๆ ภาษาบาลีและสันสกฤตในวรรณกรรมท้องถิ่นอีสานก็เช่นเดียวกัน ปรากฏว่ามีศัพท์ส่วนหนึ่งที่เป็นศัพท์ที่เกี่ยวกับศาสนาพุทธ และศัพท์เหล่านี้จะมีความหมายเหมือนกับภาษาเดิมทุกประการ เพราะเป็นศัพท์ที่ไม่มีใช้ในภาษาถิ่นอีสานมาก่อน เมื่อรับศัพท์เหล่านี้มาใช้จากภาษาบาลีและสันสกฤตจึงยังคงความหมายเดิมไว้ เช่น

คำศัพท์	ความหมาย
กุนา, กะลุนา	ความเห็นใจ, ความสงสาร
กาเมสุมิจสาจาน	การประพาศิณีในกาม
ขันติ	ความอดทน
ตะถาคค	พระนามที่ใช้สำหรับพระพุทธเจ้า
ตันหา	ความอยาก

คำศัพท์	ความหมาย
ไตรปิฎก	คำสอนของพระพุทธศาสนา รวบรวมเป็น ๓ คัมภีร์ใหญ่ ๆ คือ -พระอภิธรรมปิฎก -พระสุตตันตปิฎก -พระวินัยปิฎก
ทักษิณา	ของที่ให้, ของบริจาค
ทุก, ทุกซัง	สภาพที่ทนได้ยาก, ความลำบาก
ทุกโสภ	สภาพที่ทนไม่ได้และความเศร้าใจ
ทุดจะหลิด	กระทำที่ชั่ว, ความประพฤติที่ผิด
โทโส	ความโกรธ
บาละมี	ความสมบูรณ์, ความดีที่ได้สั่งสมมา
พระนัลละพาน	การเข้าถึงภาวะพ้นทุกข์, หลุดพ้น
โพทิสัต	ผู้ที่บำเพ็ญบารมีเพื่อจะตรัสรู้เป็นพุทธเจ้า
พุดโท	พระพุทธเจ้า
โพทียาน	ความรู้ที่ทำให้เข้าถึงความเป็นพระพุทธเจ้า
โลกะนาต	พระผู้เป็นที่พึ่งของชาวโลกหมายถึงพระพุทธเจ้า
มหาเถน	พระภิกษุที่บวชนานกว่า ๑๐ พรรษา
อะลียะเมตไต	พระนามของพระพุทธเจ้าที่จะตรัสรู้ต่อจากพระพุทธโคดม

๑.๓ ศัพท์ที่เป็นชื่อเฉพาะ เช่น ชื่อของบุคคล สถานที่ เทวดา และชื่อสัตว์ต่าง ๆ ชื่อเหล่านี้เมื่อรับมาใช้ในวรรณกรรมถิ่นอีสาน จะคงใช้ตามความเชื่อเดิม เช่น

คำศัพท์	ความหมาย
ตุลลิตา	ชื่อสวรรค์ชั้นที่ ๔
เทบพะบุค	เทวดาผู้ชาย
ลาหุ	ชื่อของอสูรตนหนึ่ง
สุตชาดา	นางสุชาดา, อุบาสิกาในสมัยพุทธกาล
เอละวัน	ชื่อช้างของพระอินทร์, ช้างเอราวัณ

๑.๕ ศัพท์เกี่ยวกับสิ่งของต่าง ๆ และความรู้สึกที่ไม่เคยมีมาก่อน เมื่อรับคำศัพท์บาลีและสันสกฤตเหล่านั้นมาความหมายเดิมก็ติดมาด้วย เช่น

คำศัพท์	ความหมาย
กำพน	ผ้าทำด้วยขนสัตว์
กาสา	ผ้าย้อมด้วยน้ำฝาดที่พระภิกษุใช้
เกสอน	เส้นใยเล็ก ๆ ของดอกไม้
ชั้นทะสีมา	เขตแดนในอุโบสถที่พระภิกษุกำหนดขึ้นสำหรับทำสังฆกรรม
คันทะกุดติ	ที่พักส่วนพระองค์ของพระพุทธเจ้า มีกลิ่นหอม
เจติ	สิ่งก่อสร้างมีลักษณะทรงกลมยอดแหลมบรรจุของเป็นที่เคารพบูชา
ปาติทาน	การแสดงการกระทำที่น่าแปลกใจและคนทั่ว ๆ ไปทำไม่ได้

๑.๕ ศัพท์ที่สร้างขึ้นใหม่ ศัพท์เหล่านี้ไม่มีใช้ในภาษาบาลีและสันสกฤตมาก่อน แต่ได้สร้างขึ้นใหม่ในวรรณกรรมถิ่นอีสาน โดยนำคำภาษาบาลีและสันสกฤตมาประสมกัน หรือประสมกับภาษาถิ่นอีสานวิธีใดวิธีหนึ่ง ทำให้เกิดเป็นศัพท์ใหม่ขึ้นมา ความหมายก็ยังคงใช้ความหมายรวมของแต่ละศัพท์นั่นเอง เช่น

คำศัพท์	ความหมาย
กิดจะگان	การงานที่ต้องกระทำ
ปะเทศสะลาด	เมืองขึ้น
พะมะหากะลัด	พระเจ้าแผ่นดิน
ปะติทิน	ประจำวัน
ภูบาน	ผู้เป็นใหญ่ในแผ่นดิน หมายถึงพระเจ้าแผ่นดิน

๒. ความหมายแคบเข้า

พระยาอนุนุมาราชธน (๒๕๑๖:๒๒๑) ได้อธิบายไว้ว่า

"ความหมายแคบเข้า คือ ผู้ใช้นำคำมีความหมายรวมหลายชนิดไปใช้ให้มีแค่ชนิดใดชนิดหนึ่งโดยเฉพาะ"

๒.๑ เดิมมีความหมายหลายอย่างนำมาใช้เพียงบางความหมาย คือ คำที่ในภาษาบาลีและสันสกฤตใช้ในความหมายหลาย ๆ ความหมาย เมื่อรับมาใช้ในวรรณกรรมท้องถิ่นอีสานได้นำมาใช้เพียงบางความหมายหรือเพียงความหมายเดียว เช่น

คำศัพท์	ความหมายในภาษาบาลีและสันสกฤต	ความหมายในวรรณกรรมถิ่นอีสาน
อะติเหล็ก	ส่วนเกิน, มากเกินไป, คุณภาพสูง	มากเกินไป
เดด	ความ, ความร้อน, ไฟ, แสง, รัศมี, สุกใส, พลัง, กำลัง, อำนาจ	อำนาจ, กำลัง
ทอละณี, ทะละณี	ผู้ทรงไว้, โลก, แผ่นดิน, มีครรรภ์	แผ่นดิน, โลก
ทาดุ	ส่วนประกอบที่เป็นร่างกายของคน, วัตถุ	ส่วนประกอบที่เป็นร่างกายของคน
ทานิ	ที่นั่งของพระเจ้าแผ่นดิน, เมืองหลวง	เมืองหลวง
ทาลก, ทาละกา	เด็กผู้ชาย, วัยรุ่น, ลูกชาย, ชายหนุ่ม	เด็กผู้ชาย
ทาสา	ข้าศึก, คนใช้ผู้ชาย	คนใช้ผู้ชาย
ทาลี	ข้าศึก, คนใช้ผู้หญิง	คนใช้ผู้หญิง
นักคะเลด	ป้อม, เมือง	เมือง
นาลี	หญิง, ภรรยา, เพศหญิง	หญิง
ปะโฮยด	โอกาส, วัตถุ, สาเหตุ, จดหมาย, ธุรกิจ, ความต้องการ, ผลที่ได้รับ	ผลที่ได้รับ
เพียน	แข็งแรง, อำนาจ, ความพยายาม	ความพยายาม
ปะเพณี	มวยผม, เสือ, ระเบียบ, ประโยชน์, สิ่ง ที่ปฏิบัติสืบ ๆ กันมา	สิ่งที่ปฏิบัติสืบ ๆ กันมา

๒.๒ จากความหมายทั่วไปนำมาใช้ในความหมายแคบเข้า คือ คำที่ในภาษาบาลีและสันสกฤตใช้หมายถึงของหลายสิ่ง แต่เมื่อตกมาในวรรณกรรมท้องถิ่นอีสาน ใช้หมายถึงสิ่งใดสิ่งหนึ่งหรือกลุ่มย่อย เช่น

คำศัพท์	ความหมายในภาษาบาลีและสันสกฤต	ความหมายในวรรณกรรมถิ่นอีสาน
กะลัด	การปกครอง, ผู้ปกครอง, ผู้ชายอยู่ในวรรณะนักรบ	ผู้ปกครองสูงสุดของประเทศ
กะลัดดี อาดตะมา	ผู้หญิงในวรรณะนักรบ, เจ้าผู้หญิง, สตรีร่างกาย	ผู้หญิงที่เป็นชายาของพระเจ้าแผ่นดิน คำพูดแทนตัวเองของพระภิกษุและพระเจ้าแผ่นดิน
อालาทะนา	ทำให้พอใจ, ทำให้สำเร็จ	บอกแก่พระภิกษุให้พอใจเชื่อเชิญพระภิกษุ
อัดสะจัน	แปลก, นำแปลก	ความประหลาดที่เกิดขึ้นอย่างเหนืออำนาจคนธรรมดา

๓. ความหมายกว้างออก

พระยาอนุমানราชธน (๒๕๑๖ : ๒๒๒) ได้อธิบายไว้ว่า

"คำที่มีความหมายกว้างออก คือ คำที่มีความหมายเฉพาะอย่าง ซึ่งนำเอาไปใช้หมายถึงสิ่งอื่นที่มีลักษณะบางอย่างคล้ายคลึงกัน" (พระยาอนุমানราชธน ๒๕๑๖:๒๒๒)

วิไลวรรณ ฆนิษฐานันท์ (๒๕๒๖ : ๑๔๐) ได้อธิบายไว้ว่า

"ความหมายกว้างออก หมายความว่า สิ่งที้นั้น ๆ อ้างถึงมีจำนวนหรือประเภทหรือปริมาณเพิ่มมากขึ้นกว่าเดิม"

ส่วนสุภาพร มากแจ้ง (๒๕๑๗ : ๑๔๒) ได้อธิบายไว้ว่า

"ความหมายกว้างออก คือ มีความหมายมากขึ้นไปจากเดิม อาจเป็นความหมายโดยนัย หรือความหมายโดยอุปมาเปรียบเทียบ"

เพราะฉะนั้น คำภาษาบาลีและสันสกฤตที่รับมาใช้ในวรรณกรรมท้องถิ่นอีสานที่มีความหมายกว้างออก คือ คำที่วรรณกรรมท้องถิ่นอีสานนำมาจากภาษาบาลีและสันสกฤตโดยความหมายไม่เหมือนเดิม จะมีลักษณะที่ขยายตัวมากกว่าเดิม หรืออ้างถึง หมายถึงสิ่งของมากขึ้นกว่าเดิม มี ๓ ลักษณะ คือ

- ๓.๑ ศัพท์เดิมใช้ความหมายเฉพาะอย่างนำมาใช้ในความหมายทั่วไป
- ๓.๒ ศัพท์เดิมใช้ความหมายแคบ ๆ นำมาใช้ในความหมายกว้างออก
- ๓.๓ ใช้ในความหมายของศัพท์เดิมและเพิ่มความหมายที่เป็นสัญลักษณ์ของสิ่ง

นั้น

๓.๑ ศัพท์เดิมใช้ความหมายเฉพาะอย่างนำมาใช้ในความหมายทั่วไป คือ คำที่ในภาษาบาลีและสันสกฤต ใช้เป็นชื่อเฉพาะของสิ่งใดสิ่งหนึ่ง เมื่อรับมาใช้ในวรรณกรรมท้องถิ่นอีสานหมายถึงนามทั่วไปของสิ่งนั้น ๆ เช่น

คำศัพท์	ความหมายในภาษาบาลีและสันสกฤต	ความหมายในวรรณกรรมถิ่นอีสาน
คุงคา	ชื่อเฉพาะของแม่น้ำสำคัญในประเทศอินเดีย	แม่น้ำทั่ว ๆ ไป, น้ำ
โตพะตังสา, โตพะตังสา	เทวดา ๓๓ องค์บนสวรรค์	สวรรค์ทั่ว ๆ ไป
สินทพ	ม้าที่มาจากแคว้นสินธุ ถือว่าเป็นม้าพันธุ์ดี	ม้าทั่ว ๆ ไป
หิมมะพาน	ป่าหิมพาน	ป่าหิบบทั่ว ๆ ไป
โคจอน	ทุ่งหญ้า, เขตหาอาหาร	ที่เที่ยว, สถานที่เที่ยว

๓.๒ ศัพท์เดิมใช้ความหมายแคบ ๆ นำมาใช้ในความหมายกว้าง เช่น

คำศัพท์	ความหมายในภาษาบาลีและสันสกฤต	ความหมายในวรรณกรรมถิ่นอีสาน
จูลา, จุนลา	ผมบนมงกุฏ	เครื่องประดับศีรษะ
ยาม	เวลาในกลางคืน แบ่งเป็น ๔ ช่วง	เวลาทั้งกลางวันและกลางคืน
ปะทาน	ตี, ต่อย, ตัด, ฝึก, ทูบ, ต่อยสู้	ฆ่าให้ตาย

คำศัพท์	ความหมายในภาษาบาลีและสันสกฤต	ความหมายในวรรณกรรมถิ่นอีสาน
เบียน	เจ็บปวด, ลำบาก	ทำให้ลำบาก
ปะทาน	สำคัญ, สิ่งสำคัญ	หัวหน้า, เป็นใหญ่
พิตสะหวาด	เชื่อ, ไว้วางใจ	รักใคร่
ภาสา	สำเนียงพูดโดยเฉพาะสำเนียงท้องถิ่น	สำเนียงพูดทั่ว ๆ ไป
พิกน	ขาดส่วน, ไม่สมบูรณ์	แปลก
มหาसान	เจ้าของบ้านใหญ่, ผู้มีบ้านใหญ่	ใหญ่โต
วิมาน	รถของเทวดา	ที่อยู่ของเทวดา
อาสา	ความหวัง, ความต้องการ	การเสนอตัวเข้าไปทำงาน

๓.๓ ใช้ในความหมายของศัพท์เดิมและเพิ่มความหมายที่เป็นสัญลักษณ์ของสิ่งนั้น เช่น

คำศัพท์	ความหมายในภาษาบาลีและสันสกฤต	ความหมายในวรรณกรรมถิ่นอีสาน
กาลี	เจ้าแม่กาลี ถือว่าเป็นปางดุร้ายของพระนางอุมา	ชั่วช้า, เลวทราม
กิดสะหนา	ดำ	ความต้องการที่ชั่วช้า
เดียละถี	นักบวช	นักบวชที่ประพฤติชั่ว
แพดสะหยา	หญิงในวรรณที่ ๓ คือ กลุ่มพ่อค้า	หญิงชั่วช้า
อะลียะ	สูงสุด, คนเฝ้าอารยัน	ความสุขสวัสดิ์

๔. ความหมายย้ายที่

อนุমানราชธน (๒๕๑๖ : ๒๕๓) ได้อธิบายไว้ว่า

"ความหมายของคำในภาษาแม้เป็นคำคำเดียวกัน แต่บุคคลผู้พูดหรือผู้ฟังอาจเข้าใจความหมายของคำคำเดียวกันก็ได้ เพราะมีความเห็นไม่เท่ากัน"

เพราะฉะนั้น คำที่มีความหมายย้ายที่ คือ คำที่วรรณกรรมท้องถิ่นอีสานรับมาจาก ภาษาบาลีและสันสกฤตและความหมายแตกต่างจากภาษาเดิมโดยสิ้นเชิง บางคำอาจจะมีเค้าของ ความหมายเดิมอยู่บ้าง แต่ก็น้อยมาก คำภาษาบาลีและสันสกฤตที่รับมาใช้ในวรรณกรรมท้องถิ่น อีสานนี้มีอยู่ ๒ ลักษณะ คือ

๔.๑ มีความหมายเปลี่ยนไป

๔.๒ ความหมายเปลี่ยนไปเพราะมีแนวเทียบเสียงผิดไปเหมือนกับคำอื่น

๔.๑ มีความหมายเปลี่ยนไป คือ คำภาษาบาลีและสันสกฤตที่รับมาใช้ใน วรรณกรรมท้องถิ่นอีสาน โดยความหมายจะแตกต่างกับความหมายในภาษาเดิมโดยสิ้นเชิงไม่มีเค้า ของความหมายเดิมเลย หรือถ้ามีก็น้อยมากจนไม่สามารถจะบอกได้ว่า เกี่ยวกับความหมายเดิมนั้น อย่างไร เช่น

คำศัพท์	ความหมายในภาษาบาลีและสันสกฤต	ความหมายในวรรณกรรมท้องถิ่นอีสาน
กฏุมพี	คนมีทรัพย์	เลวทราม
กะมน	ดอกบัว	ใจ, หัวใจ
จุดติ	หายไปจากความมีอยู่, เคลื่อนจากที่เดิม	ไปเกิด, เกิด
นิยม	จำกัด, ควบคุมตนเอง, กำหนด	ความต้องการ
มังสัง	เนื้อ	ผิวกาย
ลิต, ลิตที่	ความรุ่งเรือง, โชค, ความร่ำรวย	ความสามารถในการทำหรือแสดงใน สิ่งที่คนธรรมดาไม่สามารถทำได้
วิบาก	ผลที่ได้	ความลำบาก
สะหมอน	มาด้วยกัน, ร่วมกัน, สู้รบ, นางที่เป็นที่รัก	ผู้หญิง
องกาน	คำศักดิ์สิทธิ์ หมายถึงพระเจ้าทั้งสาม	คำสั่งของพระเจ้าแผ่นดิน
อะนาทอน	ไม่เคารพ	เดียดร้อน, สนใจ
อุบาท	เหตุที่เกิดขึ้นโดยไม่นึกฝัน, โชคร้าย, ทำ ให้ทุกข์	ชั่วช้า, เลวทราม

๔.๒ ความหมายเปลี่ยนแปลงไป เพราะมีแนวเทียบผิดไปเหมือนกับคำอื่น กล่าวคือ คำบาลีและสันสกฤตในถิ่นอีสานที่มีเสียงเปลี่ยนไปตามแนวเทียบกับคำอื่น ทำให้มีเสียงคล้ายกับคำอื่นที่มีความหมายต่างกัน แต่ยังคงใช้ในความหมายของคำเดิม เช่น

คำศัพท์	คำเทียบที่ผิด	คำที่แท้จริง	ความหมายในวรรณกรรมถิ่นอีสาน
บอลิเวน	บริเวร	บริวาร	ผู้แวดล้อม, สาวก
ปิดสะหนา	ปรศนุ	กฤษณา	ชองหอม
พะยาด	พยาธิ	พระญาติ	พวกพ้องพระเจ้าแผ่นดิน
พูสา	ภูษา	ภาษา	สำเนียงพูด
มักนายก	มักทายก	มักนายก	ผู้ชี้ทางในการทำบุญ
มุณี	มุณี	มณี	แก้วมีค่า
สุพาบ	สุภาพ	สารภาพ	ยอมรับว่าทำผิด
อุบาย	อุบาย	อบาย	สถานที่ลงโทษวิญญาน
อะนัตตา	อะนัตตา	นัตตา	หลาน

คำบาลีและสันสกฤตเมื่อตกมาอยู่ในภาษาอีสานส่วนหนึ่งจะมีความหมายคงเดิม เช่น เมื่อคำนั้นเป็นศัพท์ศาสนา หรือที่เป็นชื่อเฉพาะ หรือศัพท์ซึ่งไม่มีในภาษาอีสานเดิม เช่น คำว่า ไตรปิฎก, ตถาคต เป็นต้น นอกจากนี้ความหมายอาจจะเปลี่ยนแปลงไปก็มี ในบางกรณีคำศัพท์จะมีความหมายกว้างออก เช่น คำว่า คงคา เดิมหมายถึงชื่อแม่น้ำสำคัญในประเทศอินเดียต่อมาเมื่อนำมาใช้ในภาษาถิ่นอีสานหมายถึงแม่น้ำทั่วไปและน้ำ หรือมีความหมายแคบเข้า เช่น คำว่า เดช หรือ เดช เดิมหมายถึง ความร้อน, ไฟ, แสง, รัศมี, พลัง, กำลัง, อำนาจ ต่อมาในภาษาอีสานหมายถึง อำนาจและกำลังเท่านั้น นอกจากนี้ความหมายอาจเปลี่ยนแปลงไปหรือย้ายที่ก็มี เช่น คำว่า กฎุมพิก หรือ กฎุมพี หมายถึงพ่อค้าที่มีทรัพย์มาก ต่อมาความหมายในวรรณกรรมอีสานหมายถึงคนเลวทราม เป็นต้น อย่างไรก็ตาม ความหมายเป็นเรื่องของความคิดความเข้าใจความคิดไม่อยู่นิ่งความหมายจึงอาจจะเปลี่ยนแปลงไปได้โดยง่าย อนึ่ง การรับคำภาษาทั้งสองมาใช้อาจจะไม่ได้มาโดยตรง แต่อาจได้ผ่านภาษาอื่นมา การถ่ายทอดจากภาษาหนึ่งมายังอีกภาษาหนึ่งมีทางผิดง่าย ยิ่งผ่านภาษาอื่นมาอีกต่อหนึ่ง ก็ยิ่งมีทางผิดไปได้มากยิ่งขึ้น (บรรจบ พันธุ์เมธา, ๒๕๑๖:๑๔๓).